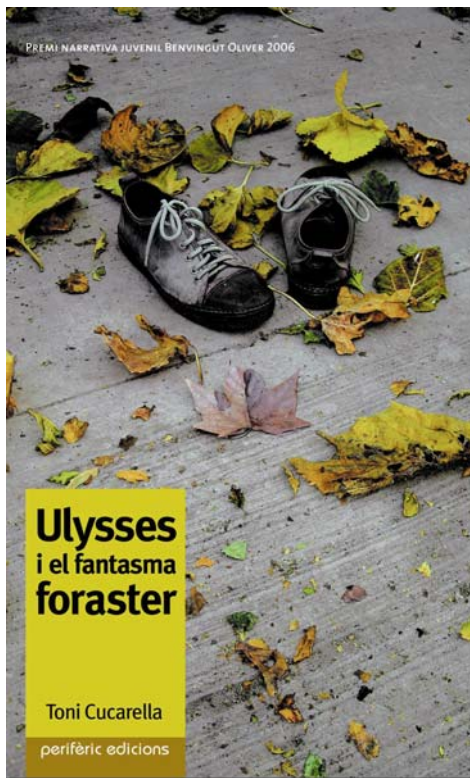

Guies de lectura **Perifèric Edicions**

Ulysses i el fantasma foraster

Toni Cucarella

Guia a càrrec de Lluçia Vallés

L'autor

Toni Cucarella va nàixer a Xàtiva al 1959. Als catorze anys s'incorporà al món laboral i des d'aleshores ha realitzat tota mena d'oficis. És autor de les novel·les juvenils *Els ponts del diable* (1995), premi Samaruc de Narrativa Juvenil, *El lledoner de l'Home Mort* (1996) i *L'hereu dels Tretze* (1999).

Amb *Quina lenta agonia, la dels ametlers perduts*, va guanyar el premi Andròmina de Narrativa l'any 2003.

La seua última obra és la novel·la *Heretaràs la terra* (2006). Amb *Ulysses i el fantasma foraster* va obtenir el premi Benvingut Oliver de Narrativa Juvenil 2006.

L'autor parla de la seua obra

El propi autor reflexionava així sobre aquesta novel·la en la presentació del llibre a Catarroja el 2 de febrer de 2007:

“Quan vaig acabar d'escriure *Ulysses i el fantasma foraster* vaig tenir moltes vacil·lacions sobre el seu futur. Dubtava si aquesta història protagonitzada per una ànima en pena i un vell rodamón podia guanyar l'interès d'un lector jove. Les seues no són vivències que puguen emular, ni que siga en la pròpia imaginació altament pixel·lada. Avui *Ulysses i el fantasma foraster* ja és llibre. Prompte eixiré de dubtes.

He intentat una novel·la que s'alimenta de la mateixa literatura –el mite d'Ulisses–, alhora que mira de provocar un cert debat sobre una tragèdia que últimament ha tornat a prendre força: la immigració.

Ho reitere ací sense pal·liatius: la immigració és una tragèdia. No és un dret, com pretenen els arruïnats països “productors” d'immigrants (i receptors de les seues divises), ni un benefici que ha de permetre a les benestants societats receptores mantenir les nostres actuals i futures pagues de jubilació. La immigració és una forma d'exili. I l'exili és dolor. La immigració desestructura les societats d'origen i desestabilitza les societats d'arribada.

Malgrat tot açò que acabe de dir –sumarial i, sens dubte, discutible–, *Ulysses i el fantasma foraster* no és una novel·la que pretén analitzar les causes i els conflictes que en la nostra societat provoca l'actual allau migratòria, tot i que s'atreveix a apuntar algunes frases per al debat.

Ulysses i el fantasma foraster, com ja he dit, s'alimenta de literatura i intenta ser, amb tots els respectes, literatura. Literatura al servei de la formació de nous lectors, que els incite a pensar i a debatre, i, si poguera ser, que els encamine cap a la descoberta de les fonts de la nostra tradició literària. Recordeu Ulisses, l'heroi grec a qui els déus castigaren a vagarejar pel món, mentre ell intentava, amb totes les seues forces, tornar a la seua enyorada terra d'Ítaca: “Perquè no hi ha res al món que siga més dolç que la pàtria d'un i els pares d'un”. Qui de casa se'n va, a casa torna, diu l'adagi. Ningú no abandona la seua pàtria i la dels pares i

l'oblida tot seguit. Tot al contrari, com més passa el temps lluny del paisatge de les arrels, més profund i cobejat és el desig de tornar-hi.

En resum, *Ulysses i el fantasma foraster* és una història sobre el valor dels orígens, la necessitat d'identitat col·lectiva: cultura, història, paisatge...; com ens hi vinculem, amb arrels profundes. Quan veiem tota aquesta bigarrada humanitat amb qui avui compartim els nostres carrers, procedent dels més diversos territoris del món, de races distintes, de religions fins i tot contrapuntades, si els preguntàrem quin és el dolor més punyent que els afligeix, segur que tots coincidirien a dir que l'enyorança de la dolça pàtria dels pares que hagueren d'abandonar, que no hagueren abandonat si la necessitat no els hi haguera obligat, i on somien regressar al més prompte possible. Però molts no hi tornaran. I llavors es generarà un altre conflicte, que és el que plana sobre la novel·la: els fills potser no se sentiran lligats a la pàtria dels pares, però potser tampoc no hauran pogut fer seua la pàtria nova on s'han hagut d'establir més mal que bé. I si el desig del pare l'encarna Ulisses, el retorn a la pàtria, la realitat del fill és la del desarrelament: ni d'ací ni d'allà, vagabund sense pàtria ni destí.”

Documentació i comentaris

Toni Cucarella ens regala una obra plena de màgia per als sentits, plena de poesia, plena de tendresa...

La història del rodamón Ulysses, el seu viatge acompanyant l'esperit d'Aquileu i les seues despulles per tal de que per fi trobe el repòs definitiu a la seua terra, a la terra dels seus pares, està prenyada d'amistat desinteressada, de solidaritat, de generositat i d'humanitat, valors que es fan palesos constantment al llarg de les seues línies.

Enfronta els lectors sense mitges paraules als problemes de la immigració, al sentir-se foraster en tots els llocs, a la pobresa dels que no tenen ni sostre, al racisme i a la misèria humana contraposada a tots els valors que manifesten els protagonistes.

Toni Cucarella és, sense cap mena de dubte, un gran dominador de la paraula; la seua prosa és fluida i àgil, plena de frases fetes i del valencià de debò, del que es parlava al carrer, i al mateix temps tan correcte que la lectura d'aquesta història es converteix en un autèntic plaer.

La novel·la ens transporta mitjançant els noms dels personatges i les seues característiques a les històries mitològiques de l'antiga Grècia. Aquest és, al meu parer, un dels més grans mèrits del llibre. A més a més, l'autor ho fa amb una gran habilitat, caminant sovint sobre la difícil frontera que en aquesta història n'hi ha entre allò que conta i les referències als fets i personatges mitològics, entre la realitat diària d'Ulysses i les seues dèries. Fins i tot gosaríem veure un tendre homenatge a la figura literària del Quixot quan el nostre protagonista perd l'equilibri entre realitat i ficció i s'endinsa en el món mitològic gairebé al final del llibre, però açò és un atreviment que ens hauria de confirmar l'autor.

Paga la pena fer un repàs per aquestes històries i personatges mitològics que la novel·la de Toni Cucarella ens brinda.

L'Ulysses de la novel·la es tan pobre que a diferència de l'heroi mitològic no té ni una pàtria a la qual tornar, ni una Penèlope que enyorar.

Cal recordar que en la mitologia grega s'ha de diferenciar entre els déus, els semidéus i els herois. Els semidéus són fills d'un humà i un déu o deessa mentre que els herois són essers humans protegits per algun déu i amb poders i característiques extraordinàries. Ulisses i Aquileu pertanyent a la segona categoria. Sobre els herois solia recaure, en paraules de Kerényi, una llum d'origen diví que emanaven després de la mort. És, si més no, curiós que a Aquileu al llarg de tota la novel·la l'envolte una llum misteriosa.

El protagonista de la novel·la, donat que ni tan sols té una Ítaca a la que tornar opta per convertir-se en el Caront particular d'Aquileu i porta les seues despulles a la seua pàtria.

Al llarg de la novel·la apareixen diversos personatges vinculats i no només pel nom, a la història mitològica dels dos herois grecs com veurem ara.

Apareix, per exemple el ciclop, homenatge a l'enfrontament de l'Ulises grec amb Polifem. El policia s'enfronta amb el nostre Ulysses des de l'alçària que li dona anar muntat a cavall i amb les ulleres com un ull únic. En la història mitològica l'heroi li diu a Polifem quan aquest li pregunta el nom, "Udeis", que en grec significa ningú i fonèticament és molt similar a Odysseus, que sí és el seu nom. Recordem que Ulisses i Odysseus són la mateixa persona i d'ací que la història d'Ulisses narrada per Homer siga "L'Odissea". Al llibre el

protagonista li diu al policia el mateix en referència també a la seua condició de desheretat: Sóc un no ningú.

Al món de l'art hi ha nombroses referències a aquests fets en els que Ulisses acaba per encegar al ciclop i fugir d'ell enganyant-lo. Per citar algunes destacariem l'oli sobre tela de C. Wilhelm Ernst Dietrich en 1760, "Els companys d'Ulisses enceguen a Polifem", el fresc "L'enuig de Polifem" en el Palau Farnese de Roma, d'Annibale Carracci cap a 1600 o la tèmpera sobre fusta "Ulises i Polifem" de 1896 i signat per Arnold Böcklin.

L'altra aventura del viatge d'Ulisses més representada en el món de l'art és la seducció de les sirenes amb el seu cant i com l'astúcia de l'heroi li permet de nou desfer-se'n. I aquesta història també apareix amagada en la novel·la de Toni Cucarella.

La sirena Eulàlia Ferrer sedueix Ulysses amb les seues paraules i posa en perill els seus objectius durant el viatge. En la mitologia grega l'empeny en sentir la màgica veu de les sirenes també compromet el viatge de l'heroi. Ni tan sols és possible creure que el nom del personatge siga fruit de la casualitat doncs Eulàlia és un nom d'etimologia grega que vindria a significar bones paraules o bon so. És indiscutible l'esforç de l'autor en tota mena de detalls.

Homer diu al llibre XII de l'Odissea:

"Arribaràs on les sirenes que encisen a tots els homes que se les acosten. Aquell que, ignorant, se les acosta i escolta la seua veu, mai veurà la dona i els fills estimats, feliços de veure'l en casa de tornada. Les sirenes l'encisaran amb el seu cant cristal·lí i seran llançats al prat envoltats d'un munt d'ossos d'homes podrits i de pell arrugada".

Aquest moment l'art el reflecteix generosament. Ja apareix en una vaixell provinent de Vulci del 480 a.C que es troba a Londres en el Museu Britànic i en una urna d'alabastre d'origen etrusc del 150 a.C que es troba al Museu Arqueològic de Florència i en diferents mosaics. Destaca el "Ulisses i les sirenes" de Herbert James Draper, un oli sobre tela de 1909 que es troba a la Ferens Art Gallery en Gran Bretanya.

En la novel·la, en la casa d'acollida on Ulysses troba Eulàlia, apareix un altre personatge que ens porta al món grec. Es tracta de Cassandra.

En la mitologia el déu Apolo s'enamorà d'ella i li va prometre concedir-li el don de la profecia si s'entregava. En un primer moment acceptà, però una vegada aconseguida aquesta facultat de veure el futur es va penedir i es negà al déu. Apolo s'enfurismà i va escopir en la boca de Cassandra. Malgrat no llevar-li la facultat de veure el futur la va condemnar a no convèncer mai ningú, a no ser creguda. I de fet així va ser durant la guerra de Troia quan va advertir del perill que suposava deixar entrar el cavall de fusta. Recordem ara que a la novel·la, el nostre Ulysses no creu les advertències de la vella i desagradable Cassandra i es deixà embolicar pels afalacs d'Eulàlia, la sirena de la història, encara que acaba adonant-se de la pobresa del seu comportament amb Cassandra i l'oblidat Aquileu quan Eulàlia l'abandona per un altre.

Un altre personatge important de la novel·la pel que fa als vincles amb la mitologia és Orfeu. En aquesta història Orfeu és el cap de la colla de captaires i rodamóns que ha organitzat un xicotet negoci donant roba, dutxa i un llit als demás. D'ell diuen a la novel·la que ha arribat a eixe infern després d'enamorar-se d'una xica irresponsable a la que tractà de convèncer de dur

una vida més sensata. No ho va aconseguir i ella va morir de tant menysprear la vida. Orfeu, boig d'amor i sentint-se culpable es dedica a cantar-li cançons amb la seua harmònica i a dedicar-li poemes.

En la mitologia clàssica Orfeu és un dels argonautes que s'embarca amb Jasón en la recerca del velló d'or. El mite més recordat del món artístic pel que fa a aquest personatge és la seua baixada al món subterrani de Hades i Persèfone per a recuperar a la seua estimada Eurídice que havia mort mossegada per una serp. Orfeu és fill d'Eagre i de la musa Calíope i té el don de la música. Gràcies a això alliberà a Eurídice, però la seua desconfiança en els déus fa que la mire mentre la porta al món dels mortals contravenint les ordres que li havien donat i provocant la pèrdua irreparable de la seua estimada. La versió més rica en detalls d'aquest mite ens la va oferir Virgílio al llibre IV de les Geòrgiques. És un mite molt reflectit a les manifestacions artístiques. Ací recordem el relleu de marbre del segle IV a.C, "Hermes, Eurídice i Orfeu" del Museu Arqueològic Nacional de Nàpols. En època moderna trobem un parell d'estàtues de Antonio Canova en el Museu Correr de Venècia de 1775 i 1776. Al Museu Gustave Moreau de París es troba la tela "Orfeu en la tomba d'Eurídice" del mateix Moreau. D'altra banda són habituals les representacions d'Orfeu encisant els animals amb la veu i la seua música per mitigar el dolor causat per la mort de la seua dona com en la pintura "Orfeu" de 1690-1700 atribuïda al cercle de Jan Bruegel el Vell de la galeria Borghese de Roma.

També apareix a la novel·la el personatge de Posidó, el comissari de policia. Recordem que el policia era el ciclop uns capítols arrere. Doncs bé, en la mitologia grega Posidó, déu de les aigües, és el pare del ciclop Polifem, que

molt empipat per la seua derrota intentarà fer el possible per dificultar la tornada a la pàtria d'Ulysses.

Recordem per exemple el fresc del Palau Poggi de Bolonia, de 1554, de Pellegrino Tibaldi, "Posidó s'oposa a la tornada d'Ulysses".

Sobre el personatge d'Aquileu caldria recordar que és un heroi mitològic que havia sigut educat pel centaure Quirón i havia rebut les seues armes del déu Hefesto, mentre que Ulisses gaudia de la protecció, quasi res, d'Atenea. Aquileu era invulnerable gràcies a les aigües de la llacuna Estígia excepte en el taló pel qual l'havia subjectat la seua mare per a submergir-lo.

Curiosament l'Aquileu mitològic, després de matar Héctor, germà de Paris, per a venjar la mort del seu amic Patroclo, lliga el seu cadàver al seu carro i l'arrossega durant dotze dies al voltant de la tomba de l'amic sense donar-li sepultura.

Sembla doncs que a la novel·la el nostre Aquileu estiga patint la revenja dels déus al no aconseguir reposar després de la mort.

Cal conèixer l'exemple més formidable de ceràmiques de figures negres que suposa l'àmfora pintada per Exequia entre el 540 i el 530 a.C i que ens ofereix en una composició perfecta a Aquileu i Ajax jugant als daus. Es troba al Museu Gregorià Etrusc del Vaticà.

Per últim apareix Nausica a la novel·la, com al món mitològic, per a curar a l'heroi de les seues ferides. Nausica, inspirada per la mateixa Atenea, troba Ulisses nu i esgotat i li dona roba i menjar, indicant-li després el camí de tornada a Ítaca. S'enamora d'ell, però no intenta retindre'l sabedora que li

espera Penélope. Nausica era filla del rei dels feacios, Alcinoo. Com a la nostra història.

Alessandro Allori va reflectir l'encontre dels dos personatges al fresc "Ulises i Nausica" del Palau Portinari de Florència en 1575.

Tota aquesta novel·la és doncs, a més d'una preciosa història plena de valors en les més dures condicions vitals, un passeig per la cultura antiga del nostre Mediterrani que enamora paraula a paraula.

Activitats prèvies a la lectura

- 1- Fulleja el llibre i intenta esbrinar de que pot tractar, quina mena d'història ens conta... Creus que és una historia divertida? Emocionant? Trista? Dramàtica? Creus que t'agradarà? Això que has fet rep el nom d'hipòtesis prèvies.
- 2- Creus que deu ser una narració realista o fantàstica? Què t'ho fa pensar?
- 3- Recordes alguna pel·lícula on els protagonistes siguin personatges mitològics?
- 4- Observa si la història que vas a llegir està narrada en primera o en tercera persona. Per què creus que l'autor ha triat eixa forma de comunicar-se amb tu?

Activitats i estratègies durant la lectura

- 1- Si vols donar-li a l'acte lector la importància que es mereix deuries seguir algunes normes. Quan vages a llegir tria un lloc amb bona il·luminació i en el que estigues còmode. Allunya't dels sorolls i dels focus de distracció. D'aquesta manera podràs concentrar-te de debò en la història i la viuràs amb molta més intensitat i implicació.

- 2- Realitza una lectura global dels textos, dels paràgrafs i de les oracions. No busques paraules al diccionari si no et resulta imprescindible per a comprendre el text. Intenta traure sempre els significats pel context.

- 3- Imagina't com són els llocs i situacions que van descrivint-se en la novel·la. Intenta posar-te en la pell del protagonista i imaginar el seu patiment, la seua desesperació, els seus sentiments de dolor, impotència i ràbia.

Activitats per a després de la lectura

1. Quin nom li ficaries a aquest gènere de narració? Diries que és realista o fantàstica? Per què?
2. La història és narrada de forma lineal i successiva o n'hi ha canvis de lloc i esdeveniments amb altres personatges?
3. Una narració consta habitualment de tres parts clarament diferenciades: inici o plantejament, on es presenten els personatges i el conflicte; nus,

on es desenvolupa l'acció encaminada a resoldre el conflicte i desenllaç, on el conflicte queda resolt. Explica fins on arribaria en aquesta narració cada part o bé quins capítols abastaria.

4. Quin tipus de narrador té aquesta història? És un personatge del llibre o pel contrari està fora del llibre i sembla estar en tots els llocs a la vegada i saber-ho tot? Saps quin nom rep aquest tipus de narrador? Posa un exemple del text on monstre les característiques que el defineixen.
5. Què penses del desenllaç? T'hauria agradat un altre final? Escriu un final diferent.
6. Al llarg de la novel·la es narren fets força durs i dramàtics. Quin dels moments de la narració t'ha impressionat més, t'ha resultat més dur? Per què?
7. Quin creus que és l'objectiu del autor en escriure aquesta novel·la?
8. Quin capítol o quina part de la narració t'ha agradat més? Per què?
9. Si la lectura ha estat col·lectiva, comenteu els valors humans que aporten els personatges d'aquesta història.
10. Busca informació sobre algú dels personatges de la novel·la que amb el seu nom fan referència a personatges de la mitologia grega i conta en classe alguna història sobre ell.
11. Fes una crítica constructiva del conjunt de la novel·la. Quins aspectes no t'han agradat? Per què? Has trobat en falta alguna cosa en la novel·la que t'hauria agradat que hi estiguera? Els personatges et semblen creïbles? Les seues reaccions són lògiques? Recomanaries la lectura d'aquest llibre als teus amics i amigues? Per què?